

Priorytety antropologiczne filozofii dydaktyki

Rzeczywistość współczesnego świata wyznacza szybki rozwój technologii informacyjnych, komputerowych, sieciowych oraz innych. Techniczne i technologiczne innowacje wskazują na bezprecedensowe zmiany, które miały wpływ na wszystkie sfery życia publicznego i bezpośrednio na samego człowieka - jego styl życia, wartości i priorytety, orientacje światopoglądowe, cielesność. Powstały one w życiu człowieka niczym Janus o dwu twarzach, który w jednej dłoni oferuje mu szereg nadludzkich zdolności, możliwości, odczuć, drugą natomiast - niszczy znajomy „grunt” jego istnienia, budzi napięcia we współdziałaniu z przyrodą, społeczeństwem, wreszcie z samym sobą, sieje niestabilność moralną, nihilizm etc.

W warunkach współczesnych zmian cywilizacyjnych człowiek gubi zrozumiałe wcześniej pojęcia i horyzonty wszechświata, na których budował swoje istnienie, przebywa w stanie liminalności, w sytuacji kryzysu w kulturze, kiedy to stałe i stabilne już zanikło, a nowe jeszcze nie okrzepło. Przyzwyczajony do stabilności i porządku odczuwa kryzys samoidentyfikacji, coraz bardziej traci kontrolę nad wszystkimi dyskursami, przestaje mieścić się w dobrze zdefiniowanych granicach systemów semantycznych, a więc pojawia się jako „jednostka wędrowna” (G. Deleuze), samodzielnie budując własną ścieżkę rozwoju osobistego w odpowiedzi na realia czasu. Staje się zakładnikiem świata, który stworzył, co chwilę borykając się z realiami przyszłości i okazując zbyt małe zdolności adaptacyjne w warunkach szybko zmieniającego się życia.

W przestrzeni współczesności tworzy się nowa tożsamość jednostki, jako "możliwości bytu" (S. Kierkegaard). Jest ona zdeterminowana wyłącznie przez samą siebie, faktycznie otwartą na świat i rozumianą jako projekt (J-P. Sartre), jak wysiłek aby być sobą. Jej istnienie to świadome poszukiwanie własnej osobowości poprzez nieustanne tworzenie i przymierzanie nowych obrazów, ale także umiejętność pozbycia się ich i wyboru innych, w zależności od zmiany sytuacji czy kontekstu istnienia. Tworzenie i zmiany obrazu samego siebie przez jednostkę amerykański psychiatra Robert J. Lifton opisuje jako "proteanizm". Porównuje on współczesnego człowieka do mitycznego starożytnego greckiego boga Proteusza, który wciąż zmienia swój obraz i jest w stanie go utrzymać jedynie w niewoli. Przyczyną zjawiska "proteanizmu",

według tego myśliciela, stała się rewolucja w środkach masowego przekazu, która doprowadziła do ciągłej wymiany dobrami kultury, wzajemnego przenikania się różnych kultur, możliwości natychmiastowego rozpowszechniania zasobów informacyjnych itp.¹

Informacyjno-komunikacyjny sposób rozwoju społeczeństwa wymaga pojawienia się ludzkiej osobowości nowego formatu, zdolnej do postrzegania i rozumienia świata w całej jego zmienności i nieprzewidywalności. Taka jednostka myśli, widzi, rozumie i postrzega świat nieliniowo, starając się poznać i zrozumieć całą różnorodność i złożoność życia. Jej działalność nabiera zasadniczo nieliniowego, innowacyjnego charakteru. Od aktywnego sprawczego podmiotu epoki modernizmu, który agresywnie podporządkowywał sobie świat, zmienia ona kierunek swojej działalności w stronę kreatywnego, komunikatywnego konstruowania aktywnych nieliniowych środowisk złożonych realności. W obecnej sytuacji społeczno-kulturalnej odbywa się tworzenie nowego typu człowieka - człowieka złożonego (Homo Complexus), który charakteryzuje się nie tylko nowym sposobem myślenia, ale także nowymi odczuciami, nową intuicją, nowymi adekwatnymi sposobami postrzegania siebie i otaczającego świata. Archetypem jego życia i działania staje się wynalazczość. Taka osoba traktuje świat jako sferę poznawczej i praktycznej nieokreśloności, którą należy przezwyciężyć. Buduje ona trajektorię swego życia i sukcesu, aktywnie poznaje świat, nie zatrzymując się na jakiejś konkretnej pozycji. Priorytetowe kierunki jej działalności to poszukiwanie i wdrażanie form kultury współmiernych do wyzwań nowoczesności, podtrzymywanie równowagi w dynamicznym i zmieniającym się świecie. Mogą one zostać zrealizowane jednak jedynie w przypadku, gdy człowiek stworzy całościowy obraz samego siebie oraz świata, w którym żyje.

O złożoności człowieka świadczy potencjalna różnorodność ludzkich obrazów, odzwierciedlających specyfikę ludzkich zachowań i konkretnych reakcji psychicznych w różnych sytuacjach społecznych interakcji. W różnych przejawach aktywności poznawczej jednostka oprócz umysłowej wykorzystuje również sferę emocjonalną, zmysłową, cielesną itp. Jej egzystencjalna istota wyraża się i funkcjonuje kompleksowo i jest postrzegana kompleksowo. Właśnie na ten fakt zwraca uwagę S. Baley. Uczony badał indywidualny rozwój psychiki pod kątem związanych z wiekiem zmian w psychofizycznej ontogenezie, wskazując na uwarunkowanie psychicznych procesów fizjologicznymi. Jego zdaniem, osobowość jako organiczna jednostka psychiczna nie jest dana jako gotowa, a powstaje w ciągu całego życia. Stale się ona rozwija

¹ R. J. Baley, *The Protean Self. Human Resilience in an Age of Fragmentation*, New York 1999, s. 38.

i przekształca, wpływa na środowisko i zmienia się pod jego wpływem². Jest to swego rodzaju pojednanie wewnętrznego świata człowieka i zewnętrznej obiektywnej rzeczywistości, które prowadzi do nowej wizji, rozumienia, przeżywania i odczuwania świata zewnętrznego, opisuje jego przyszłe horyzonty rozwojowe.

Złożoność jej egzystencjalnej istoty polega nie tylko na wielości fizycznych, fizjologicznych, umysłowych, mentalnych, emocjonalnych, intelektualnych właściwości, ale także na istnieniu nie zawsze oczywistych relacji między nimi. Całe bogactwo ludzkiej natury i jej przejawów jest splecione, połączone w pewną całość, jedność, która właśnie stanowi ludzką tkaninę, tworzy świat ludzkiej egzystencji, czyli związek między jednostką i wielością. Człowiek jest z natury zindywidualizowaną wielością oraz niepowtarzalną różnorodnością, czymś w rodzaju „punktu wielowymiarowej projekcji, który nosi w sobie Kosmos”³. Jest więc istotą wielowymiarową i całościową, a nie bezosobowym epistemologiczno-racjonalistycznym obiektem. Tak więc, w kontekście powyższych rozważań interesująco i znacząco przedstawiają się idee przedstawicieli nurtu podnoszącego wagę cielesności. Badacze proponują odejście od podziału na umysł i ciało, albowiem właśnie ta dwoistość nie pozwala patrzeć na człowieka jak na integralny, złożony organizm i prowadzi do jego podziału, dzielenia, kruszenia się itp. Zaniedbanie i błędna ocena fizyczności może prowadzić do niepełnych, powierzchownych, a nawet błędnych wywodów i wniosków.

Holistyczne powiązanie „umysł - ciało” powinno być analizowane niedualistycznie. Osobowość nie jest pozbawiona cech mentalno-fizycznych. Procesy myślenia zachodzą w organizmie, są więc uwarunkowane fizjologicznie. Nie tylko mózg, ale ciało jest źródłem pomysłów, myśli i działań. Oto więc niektóre działania wywołują u nas rumieniec lub błądź, powodują drżenie ciała lub mocniejsze bicie serca. Żyjemy, myślimy, czujemy naszymi ciałami, a zwłaszcza tymi ich częściami, które składają się na system nerwowy i mózg. Fizyczność określa parametry percepcji człowieka przez innego człowieka. Zatem, ludzkie ciało nie jest postrzegane jako mechaniczne urządzenie, a jak sfera uczuciowa. Pomimo zwierzęcej natury jest ono symbolem ludzkiej wartości. Poszanowanie godności ludzkiego ciała jest istotną częścią naszej powagi do osobowości. Należy zauważyć, że jeszcze tradycja filozofii Wschodu zakładała harmonię ciała i ducha. Duchowy, psychiczny, umysłowy rozwój człowieka dopełniały ćwiczenia fizyczne takie jak: ćwiczenia oddechowe, sztuki walki, joga i wiele innych.

² S. Baley, *Osobowość*, Lwów 1939, Licealna Biblioteczka Filozoficzna t. 5, s. 28.

³ Morin E, *Seven Complex Lessons in Education for the Future*, Paris, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 1999, s. 52.

Ważną rolę w rozwoju wewnętrznego potencjału człowieka złożonego oraz formowaniu jego osobowości odgrywa środowisko edukacyjne. Jest ono wytworem kulturowego i cywilizacyjnego rozwoju społeczeństwa i jednocześnie, twórcą nowych realiów społecznych. W zasadzie właśnie ono, odpowiadając na impulsy epoki, prowadzi społeczeństwa do nowych przemian, nakreśla horyzonty dalszego rozwoju. To w sferze oświaty powstaje kapitał ludzki, jakość którego określa możliwości i perspektywy rozwoju społeczeństwa w przyszłości. Fakt ten jest szczególnie istotny w dzisiejszych warunkach, kiedy innowacje społeczne stały się ciągłe, mało przewidywalne, rychłe. W takich okolicznościach, edukacja znajduje się w stałym poszukiwaniu podstaw światopoglądowych, nowych pomysłów i sposobów jak na rozwój własny tak i na rozwój społeczeństwa oraz człowieka. W systemie społecznym dziedzina edukacji publicznej przestaje funkcjonować na peryferiach, uzyskując rangę priorytetu, co jeszcze znacznie aktualizuje potrzebę jej filozoficznej refleksji jako zintegrowanego systemu przekazywania i tworzenia doświadczeń kulturowych ludzkości i rodzi potrzebę kształtowania nowego kierunku badań – filozofii edukacji.

Na Ukrainie ten kierunek badań zaczął tworzyć się w drugiej połowie lat 90-ch XX wieku. Centrum badań problematyki filozofii edukacji jest Instytut Szkolnictwa Wyższego Ukrainy. Problemy filozofii edukacji regularnie pojawiają się na łamach czasopism, takich jak „Szkolnictwo wyższe na Ukrainie”, „Filozofia praktyczna”, „Filozofia edukacji”. W Polsce tego typu badania miały inną nazwę – pedagogika filozoficzna. Jak stwierdza jeden z przedstawicieli tego nurtu - S. Sztobryn, do pomyślnego rozwoju pedagogiki filozoficznej przyczynia się skuteczna praca katedr i innych instytucji, na uniwersytetach, a także Towarzystwo Pedagogiki Filozoficznej⁴. Pod patronatem Towarzystwa publikowane są badania naukowe, odbywają się konferencje, od 2006 roku wychodzi czasopismo „Pedagogika filozoficzna on-line”.

Zrozumienie problemów współczesnej edukacji, według S. Sztobryna jest możliwe nie tylko pod warunkiem uwzględnienia aktualnych tendencji, strategii rozwoju globalnego oraz miejsca człowieka w nim, ale odwołanie się do tradycji, do przemyślenia dziedzictwa intelektualnego przeszłości⁵. Przykładem niech będzie zwrócenie uwagi na twórczość myślicieli przeszłości i przemyślenie tego ze względu na zainteresowania w czasach obecnych na stronach „Filozofii wychowania w XX wieku”.

Oczywiście, że filozofia edukacji i pedagogika filozoficzna różnią się między sobą podejściem konceptualnym do badań, wyszukiwaniem form organizacji wiedzy naukowej itp. To może zostać przedmiotem osobnego badania. Łączy te kierunki to, że

⁴ S. Sztobryn, E. Łatacz, J. Sztobryn-Bochomulska red., *Filozofia wychowania w XX wieku*, Łódź 2010, s. 4.

⁵ Tamże, s. 5.

one przejawiają się poprzez refleksję naukowo-filozoficzną zwróconą ku edukacji, cele, wartości, metody i organizację procesu edukacyjnego oraz zasady jego funkcjonowania w ontologicznych, prakseologicznych, antropologicznych, aksjologicznych i epistemologicznych aspektach. Ich cechą charakterystyczną jest interdyscyplinarność badań akumulowanie osiągnięć różnych dyscyplin, w tym - psychologii, socjologii, pedagogiki, fizjologii, filozofii, antropologii, lingwistyki, etyki, estetyki itd. Równocześnie w ich strukturze pojawiają się różnorodne kierunki badań, w tym: historia filozofii oświaty, filozofia zarządzania oświatą, filozofia wychowania, filozofia dydaktyki, itp.

W szczególności filozofia dydaktyki ma na celu teoretyczno-światopoglądową analizę zagadnień związanych z działaniami edukacyjnymi (ich celów, treści, organizacji, metod i narzędzi) i stanowi refleksję nad problemami i osiągnięciami w dziedzinie praktyk edukacyjnych w celu nakreślenia perspektywy ich rozwoju i funkcjonowania w kontekście wyzwań epoki. Tak więc, w kontekście współczesnego rozwoju społecznego i kulturowego, konceptualizacja tego obszaru badań uwarunkowana jest poszukiwaniem najlepszych metod i sposobów prowadzenia interakcji edukacyjnej, zbliżeniem programów nauczania do potrzeb i wymagań współczesności, tworzeniem odpowiednich algorytmów wyszukiwania informacji oraz umiejętności samodzielnego tworzenia własnych dynamicznych całościowych konfiguracji wiedzy zbudowanych z poszczególnych bloków informacji itp. Przemysłu wymaga również organizacja, treści, formy i metody nauczania, które są bezpośrednio związane z pojmowaniem miejsca i roli człowieka w świecie, społeczeństwie i kulturze. Konceptualizacja tego kierunku badań jest obecna w filozofii dydaktyki. W obecnym opracowaniu zwrócono uwagę wyłącznie na jej priorytety antropologiczne.

Wprowadzenie produkcji maszynowej oraz mechanizacji pracy w dobie społeczeństwa industrialnego zrodziło potrzebę istnienia „człowieka-wytwórcy”, który posiadałby umiejętność obsługi zasobów technicznych i produkcyjnych. Wykonywał on, wespół z innymi, zadania skonstruowane według konkretnego wzoru lub wyraźnie opisanego algorytmu. Dlatego działania edukacyjne przypominały fabryczny system linii produkcyjnych, który przetwarzał surowce (osobowość ucznia) i produkował typowy dla epoki wzorzec osobowy. W oświacie dominowała rutyna. Po zdobyciu wykształcenia młodzi ludzie nadal wykonywali w życiu społecznym typowe dla nich funkcje i role, bowiem życie i działalność w szkole bardzo przypominały współżycie w społeczeństwie. Zasoby wiedzy zdobytej w placówce oświatowej jednostka mogła z powodzeniem wykorzystywać w działalności zawodowej i codziennej praktyce przez całe swoje życie. Z jednej strony, taka oświata gwarantowała człowiekowi stabilność i sukces przez całe

życie, z drugiej strony, przesycona racjonalnym, logiko-konceptualnym, autorytarnym stylem myślenia ograniczała inicjatywę poznawczą uczestników procesu edukacyjnego. Proces edukacyjny był traktowany jako działalność ściśle regulowana, stała, przewidywalna. Jednostka brała udział w procesie edukacyjnym jako obiekt ze ściśle zaplanowanymi funkcjami. Jej złożona egzystencjalna natura była praktycznie wyniesiona poza proces edukacyjny. Jednak taki deterministyczny charakter edukacji nie tylko ujednolica człowieka, deformuje jego indywidualną osobowość, podciągając ją pod pewien standard. Proces edukacyjny zrodzony w łonie społeczeństwa industrialnego nie daje również jednostce umiejętności reagowania na zachodzące jak w kalejdoskopie zmiany w społeczeństwie, odnajdywania odpowiedzi na wyzwania współczesności.

Nowoczesne społeczne egzystencje wywołują konieczność wypracowania nowego paradygmatu edukacji, który zapewnia wykorzystanie wieloaspektowego potencjału złożonej natury człowieka, kształtowania w nim cech badawczych, innowacyjnych, a także gotowości do akceptacji nowego i kreacji nowych rozwiązań. W edukacji odbywa się przejście od nauczania do oświaty. Zasoby oświaty dostarczają człowiekowi nowych strategii i kompetencji życiowych. Człowiek jest pojmowany nie jako proste "odzwierciedlenie" świata, natomiast otrzymuje zdolność tworzenia z pasją siebie i otaczającego świata, istnieje w świecie, a świat w nim.

W dziedzinie edukacji rozważane jest nowe podejście oraz odmienne zasady konceptualne, powstaje na porządku dziennym zadanie poszukiwania nowoczesnych strategii myślenia, analizowane są rezultaty praktyk edukacyjnych, skuteczności środków przekazywania wiedzy. Na pierwszy plan wychodzi zadanie przygotowania ludzi do samodzielnego zdobywania wiedzy, poszukiwania nowych informacji, wykształcenia potrzeby kształcenia ustawicznego. W edukacji tworzy się kapitał ludzki, jakość którego określa możliwości i perspektywy rozwoju społeczeństwa w przyszłości. Koncentracja na przyszłości zmienia rolę edukacji w życiu społecznym. Z depozytariusza i translatora dorobku kulturowego pokoleń edukacja przemienia się w warsztat, w którym odbywa się wykształcanie człowieka posiadającego cechy innowacyjne, z innowacyjnym spojrzeniem na świat i innowacyjnym typem myślenia. Edukacja coraz bardziej koncentruje się na rozwijaniu zdolności jednostki do nauki. Sytuacja przemian cywilizacyjnych wymaga radykalnej zmiany w podstawowych elementach procesu edukacyjnego. Kierunkiem strategicznym oraz celem współczesnej edukacji powinno stać się rozbudzanie w człowieku potencjału twórczego, jego zdolności do akceptacji nowego i generacji nowych pomysłów, kształtowanie innowacyjnych cech osobowości.

Człowiek złożony (Homo Complexus) – to jednostka twórcza, która stale przewyżcza granice swego bytu, nabywa nowych cech oraz odkrywa nowe aspekty swojego życia. Poprzez twórczość wyraża własną osobowość, objawia całą swą złożoną duchowo-cieleśną naturę.

Przy czym twórczość pozwala jednostce nie tylko zademonstrować własną złożoną immanentną naturę, ale także produkuje nowe wymiary i cechy ludzkiej natury, wykazuje zdolność do zaoferowania oryginalnych, nieprzewidywalnych wersji jej rozwoju. Przechodzi z niebytu do bytu, wydostaje się „na powierzchnię”, objawia się z ukrycia wcześniej nie poznany potencjał człowieka. Ten proces jest niezakończony, ponieważ system, zjawisko uzyskując oznaki statyczności, traci zdolność dalszego rozwoju. Utrata zdolności do produkowania nowego sprawia, że staje się on zamknięty, jasny i prosty. Jeśli proste – to całościowe, jasne, idealne i oczywiste, to złożone – cząstkowe, powiązane, pochodne, poprzepłatane. Złożone właśnie dlatego zachowuje swą złożoną naturę, iż na zawsze pozostaje do końca niezidentyfikowane, kryje w sobie tajemnicę, niezrealizowany potencjał twórczy. Możliwość zmiany i tworzenia nowych konfiguracji zarówno jej własnego rozwoju i rozwoju świata otrzymuje ona dzięki wewnętrznemu potencjałowi samego systemu ze względu na jego zdolność do ciągłego tworzenia nowych i oryginalnych nieprzewidywalnych relacji, utrzymywania plastyczności i dynamiczności. Z powodu ciągłego dynamicznego odtwarzania i tworzenia nie zanika stabilność konstytuowanej całości, przeciwnie, dynamika, proces zapewniają tę stabilność, zachowanie jej złożonej natury.

Zjawisko złożoności jest związane z procesualnością, która zapewnia przyływ nowych znaczeń i aspektów pojmowania. Tak więc, jedną z podstawowych cech złożonej natury jest ruch i przemiana. Jeśli złożoność pozbawić dynamiki, nabiera ona oznak prostego i zrozumiałego, czyli poznanego. I. Dobronravova podkreśla, że złożoność nie jest rozumiana jako zbiór, połączenie pewnych elementów w jedną całość, a jako zdolność istniejących elementów do tworzenia nowych konfiguracji i uzyskiwania nowych właściwości badanego zjawiska lub obiektu⁶.

Uczona uważa, że całość nie składa się z części jak z kostek, a w procesie swojego rozwoju formuje swój skład, swoje części z istniejących elementów środowiska. Całość tworzy się z części w procesie swojego powstawania, rozwoju. Zrozumieć złożone zjawiska lub zdarzenia można tylko przy zaniechaniu myślenia liniowego. Dla zrozumienia istoty związku, według niej, konieczne jest zastosowanie metodologicznych

⁶ I. Dobronravova, *Complexity as a Process* [online], Vienna, [dostęp: 2012.09.09], Book of Abstract. Bertalanffy Center for the Study of Systems Science. EMCSR. European Meeting on Cybernetics and Systems Research, s. 31, Dostępny w Internecie: <http://emcsr-conference.org>

zasad myślenia nieliniowego, kompleksowego. Takie myślenie, według I. Dobronravovej, może realizować paradoksalne stwierdzenia: te same przyczyny mogą prowadzić do różnych następstw, różne przyczyny mogą powodować takie same skutki, małe przyczyny mogą spowodować poważne konsekwencje, niektóre przyczyny mogą powodować nieoczekiwane rezultaty⁷. Jedność i integralność w różnorodności to nie tylko oznaka konkretnej rzeczy, ale całokształt różnorodności jej relacji ze światem. Aby osiągnąć cel, człowiek musi rozwinąć w sobie zdolność do alternatywnego, probabilistycznego i globalnego myślenia, które skłania ku wielowektorowym programom wyboru. W rzeczy samej takie podejście pozwala przewyciężyć jednowymiarowe postrzeganie i rozumienie świata (Herbert Marcuse), które stale nakłada pewne standardy, a człowiek traktowany jest jako przedmiot manipulacji ze strony instytucji społecznych.

Twórczy potencjał człowieka złożonego może zostać zrealizowany w procesie przejścia do nowego, innowacyjnego myślenia, sens i funkcjonalne charakterystyki którego opisano w pojęciu "złożonego myślenia" E. Morena, "globalnego myślenia" E. Laszlo, "transwersalnego rozumu" W. Welscha i innych. Takie myślenie postrzega świat i człowieka jako złożone całościowe struktury, które są w stałym związku, ruchu i samo-przemianach. Przedstawia ono edukację jako otwarty system wiedzy, który posiada nie tylko element racjonalny, ale także aspekty emocjonalne, refleksyjne, mitologiczne albowiem jest on powiązany z osobistymi przekonaniem i zainteresowaniami uczniów. Szuka innowacyjnego myślenia jest sztuką życia, która obejmuje nie tylko właściwe wykorzystanie logiki oraz zasad dedukcji i indukcji, ale także argumentacji, umiejętności prowadzenia otwartego i konstruktywnego dialogu, który produkuje nowe znaczenia i konfiguracje wiedzy. To przyczynia się do pokonania granic, które istnieją w racjonalnym typie myślenia. W zasadzie takie myślenie jest pomostem pomiędzy różnymi typami racjonalności. L. Gorbunova pojmuje takie myślenie, które może pokonać granice i zbudować przejście między różnymi typami racjonalności, posiada zdolność spoglądania na inną stronę paradygmatycznych barier jako transwersalne⁸. Wnikając w sedno problemu, identyfikując oczywiste i wiadome, takie myślenie wykracza poza wąską dyscyplinarność, analizuje związek między różnymi aspektami problemu, biorąc pod uwagę różne opinie i poglądy. Jego potencjał heurystyczny, według L. Gorbunovej, polega na uznaniu domyślnych powiązań oraz potencjalnych przemian, co pozwala uniknąć zarówno tyranii i rygору w myśleniu, jak

⁷ Tamże, s. 31

⁸ L. Gorbunova, *Transversality of Complex Thinking* [online], Vienna, [dostęp: 2012.09.09], Book of Abstract. Bertalanffy Center for the Study of Systems Science. EMCSR. European Meeting on Cybernetics and Systems Research, s. 46, Dostępny w Internecie:<http://emcsr-conference.org>

i anarchii, bowiem w trybie transwersalnego myślenia unika się pozycji absolutnej heterogeniczności i niewspółmierności⁹. Transwersalność innowacyjnego myślenia nie jest przeciwieństwem jego postaci racjonalnej, odwrotnie, wskazuje luki w racjonalnym myśleniu, aby tym samym przyczynić się do jego dalszego rozwoju. Innowacyjne myślenie zakłada własną niedoskonałość, nie neguje wątpliwości, zasila się wręcz istnieniem wątpliwości, bowiem to właśnie one zawierają wytyczne dla kolejnych poszukiwań sensów i pojęć. Opisując zasady takiego myślenia, E. Knyazeva zwraca uwagę na jego otwarty charakter, możliwość powiązania go z priorytetami życia i systemem wartości osoby, która poznaje¹⁰. Podczas nauczania odbywa się proces narodzin wiedzy immanentnie powiązany z wrodzoną naturą uczących się. Otwartość, interdyscyplinarność, kreatywność wymaga jednoczesnego rozpatrzenia zagadnień, które są przedmiotem nauczania, uwzględnienia punktów widzenia na różnych fenomenalnych poziomach wyjaśniania, które są związane z różnymi dyskursywnymi i dyscyplinarnymi perspektywami. Według I. Predborskiej taka oświata jest transfenomenalną w swej naturze, transdyscyplinarną pod względem poznania, transdyskursywną odnośnie treści¹¹.

Taka edukacja jest „systemowym krokiem w nieznaną” (P. Drucker). Opiera się ona nie na organizacji naszej wiedzy, a na organizacji naszego braku wiedzy. Budowanie edukacji na podstawie wielowymiarowej, złożonej natury człowieka jest nie tylko prawdziwie ludzkie, ale także obiecujące w realiach współczesnego świata. Uczyć się myśleć innowacyjnie oznacza myśleć alternatywnie, uwzględniając złożoność i wielowymiarowość przedmiotu poznania oraz złożoność i całościowość ludzkiej natury.

W tym przypadku podstawę metodologiczną stanowi koncepcja trzech poziomów edukacji filozofa i psychologa G. Batesona. Pierwszym etapem edukacji jest reprodukcja, ponieważ obejmuje przekazywanie pewnej wiedzy teoretycznej, którą uczestnicy oddziaływań edukacyjnych mają do zapamiętania. Poziom ten jest uzupełniony przez poziom drugi, który obejmuje nabywanie umiejętności wyszukiwania informacji, umiejętności odnajdywania się w różnych sytuacjach, tworzenia pewnych sytuacji zadaniowych. Jednak ten poziom edukacji zachowuje swój potencjał wartościowy oraz znaczenie, pod warunkiem, że świat, dla którego zostały nabyte nawyki i umiejętności myślenia i poznawania, zachowuje stabilność. W warunkach kardynalnych przemian

⁹ Tamże, s. 46.

¹⁰ H. Knyazeva, *Complex Thinking: Methodological, Managerial and Ethical Aspects*, [online], Vienna, [dostęp: 2012.09.09], Book of Abstract. Bertalanffy Center for the Study of Systems Science. EMCSR. European Meeting on Cybernetics and Systems Research, s. 47, Dostępny w Internecie: <http://emcsr-conference.org>

¹¹ I. Predborska, *Paradigm of Homo Complexus as a Challenge to the Contemporary Education*, [online], Vienna, [dostęp: 2012.09.09], Book of Abstract. Bertalanffy Center for the Study of Systems Science. EMCSR. European Meeting on Cybernetics and Systems Research, s. 43, Dostępny w Internecie: <http://emcsr-conference.org>

społecznych i kulturowych, taka wiedza traci wartość i wydajność. Od uczestników edukacyjnych interakcji są wymagane umiejętności pozbywania się stereotypowych zasad, unikania rutynowych wzorów, koncentracji na osobistej wizji danego problemu i kreatywnym podejściu do jego rozwiązywania.

Odpowiednio, trzeci poziomu edukacji w teorii G. Batesona przewiduje edukację jako „nauczanie przeuczania się”, czyli nabycie umiejętności zmieniania zestawu tych sposobów konstruowania zadań i znaczeń, które uczący się przyswoili sobie podczas pierwszego i drugiego etapu kształcenia. Rozwój i realizacja twórczego potencjału jednostki, energii życiowej, którą człowiek posiada od natury staje się podstawą procesu edukacyjnego. Coraz bardziej koncentruje się on na kształtowaniu zdolności do nauki, czyli nauczaniu uczenia się, a także nauczaniu przeuczania się tj. zmieniania konfiguracji nabytej wiedzy w zależności od społecznych i kulturowych przemian epoki.

Nauczanie to umiejętność połączenia i tworzenia nowej konfiguracji nie tylko z nieznanymi elementami, ale także dobrze znanych; przewyższając stereotypową uporządkowaną jedność i powodując chaos, tworzy się nową jedność. W procesie kształcenia człowiek określa jedynie kontekst nie sprowadzając istoty wszystkiego wyłącznie do poszczególnych jego części, o ile domyśla się jakimi one być powinny. Edukacja jest postrzegana jako zdolność do łączenia elementów doświadczenia, do interpretacji istoty części w kontekście pojmowania całości. Nie przewiduje ona mechanicznego, reproduktywnego wchłaniania, a odbywa się w formie tworzenia przestrzeni nowych możliwości działania. W związku z tym, u podstaw metodyk nauczania, które będą w stanie rozwijać twórczy potencjał jednostki, budować światopoglądową harmonię między człowiekiem a otaczającym go światem na zasadach nieliniowości i złożoności, produkować kreatywne pomysły, powinny ujawnić swoją wartość: „chaotyzacja” myślenia, łamanie stereotypów oraz kreowanie nowych horyzontów poszukiwań, uświadomienie pozytywnej roli zapominania (należy zapomnieć, aby wynajdywać i tworzyć), trenowanie percepcyjnego myślenia (konstruowanie obrazów myślowych oraz skutecznych metafor, tworzenie wizji całościowych).

Konfiguracja wiedzy przedstawia się jako pewien cykl, całość (Gestalt), której nie można sprowadzić do jednego znaczenia, lecz wręcz zachęca ona do nowej refleksji. Aby zilustrować opisane powyżej wytyczne możemy posłużyć się przykładem zastosowania metody "burzy mózgów" (Brainstorming) i synektyki w działalności edukacyjnej. Techniki te opierają się na teorii psychoanalizy Zygmunta Freuda, zgodnie z którą kontrolowana świadomość jest jedynie cienką warstwą pokrywającą niekontrolowaną

nieświadomość, w której kipią emocje, pragnienia, uczucia i tak dalej. Metody "burzy mózgów" i synektyki pomagają im uwolnić się w formie spontanicznych pomysłów, koncepcji, skojarzeń i dlatego są przydatne na etapie poszukiwań i tworzenia nowych informacji.

Działalność edukacyjna przedstawia się jako zorientowana na osobowość i pozwalająca człowiekowi zrozumieć świat całościowo, nierozdrobniony, za pomocą metod, które pozwalają jednostce bezkonfliktowo "być" i równocześnie "kształtować się". Przykładem może być metoda uczenia skojarzeniowego "zygzak" (G. Schaefer), metoda psychokorekcyjna «Creative power» (I. Ershova-Babenko). Są one oparte na rozumieniu psychiki człowieka, jako złożonego systemu. Metody te nie są postrzegane jako określony a priori kierunek, ale jak wyznaczanie tego kierunku. Nie stanowią one konkretnego algorytmu, a określają ogólny program badań i działań. Metody te rozpatrywane są jako zasadniczy kierunek poszukiwań, to, co uczy nas uczyć się. Działania edukacyjne coraz bardziej koncentrują się na rozwijaniu zdolności do uczenia się. U ich podstaw leży zainteresowanie, inicjatywa, wolność.

Podsumowując, teoretyczna i światopoglądowa analiza problemów działań edukacyjnych spowodowana została współczesnymi przemianami społeczno-kulturowymi. Świat, który coraz bardziej demonstruje swoją niestabilność, zmienność i złożoność, wymaga od człowieka zaangażowania do procesów poznawczych oraz do rozumienia swego wewnętrznego świata i otaczającej rzeczywistości całego potencjału jego złożonej i wielowymiarowej immanentnej natury. Przebudowuje ona swoją działalność w kierunku kreatywnego i komunikatywnego kształtowania rzeczywistości i samej siebie. Pojmowanie człowieka i świata jako zjawisk złożonych i nieprzewidywalnych prowadzi do restrukturyzacji obecnego systemu edukacji na jakościowo nowym poziomie. Przemyslenia na nowo wymagają metody i formy kształcenia, ich organizacja i treść, zjawiska które są bezpośrednio związane z rozumieniem miejsca i roli człowieka w świecie, społeczeństwie i kulturze. Rzeczywistość współczesnego świata wymaga poszukiwania optymalnych metod edukacyjnej interakcji, przystosowania programów nauczania od potrzeb i wymagań współczesności, tworzenia odpowiednich algorytmów do wyszukiwania informacji, umiejętności tworzenia własnych dynamicznych całościowych konfiguracji wiedzy z poszczególnych bloków informacji itp. Proces nauczania skonstruowany jest jako otwarte środowisko rozwojowe, w którym człowiek odkrywa własną kreatywność, zachowując swoją indywidualność. Proces poznawczy pojawia jako proces samopoznania, samodzielnego kształtowania się jednostki i świata, w którym ona się znajduje. W działalności

edukacyjnej metody nakreślają ogólne zasady poszukiwań, twórczości, interpretacji informacji na temat świata i obecnych w nim ludzi. Działania edukacyjne coraz bardziej koncentrują się na rozwijaniu zdolności do uczenia się. Edukacja jest postrzegana jako stymulowanie współpracy z samym sobą i innymi. Dzięki dostosowaniu kierunku procesu edukacyjnego do potrzeb uczniów, pielęgnowaniu ich wewnętrznego, twórczego potencjału, nauczanie pozbędzie się wyobcowania i abstrakcji. W tych warunkach sfera edukacji powróci do rozumienia człowieka jako pewnej monady, będącej jednością czegoś wyjątkowego i niepowtarzalnego.